

RELIGIONSVIDENSKAB: POSTMODERNE ELLER KRITISK?

En replik til Hans Hauge

Af Per Bilde

1. Indledning

Den 8. februar 1994 holdt Hans Hauge i *Religionsvidenskabelig Forening* et foredrag om sit syn på vort fag, *religionsvidenskab*. Han tillod sig her at gå ud fra, at faget i dag generelt kan identificere sig med mag. art. Mikael Rothstein, København, som Hauge finder repræsenterer et forældet »neopositivistisk« syn på, hvad videnskab er. Denne position afviste Hauge og plæderede i stedet for en »post-moderne« vision, som han finder inkarneret i Johannes Aagaard. Efter mit skøn blev Hauges foredrag i den efterfølgende diskussion imødegået med kraftig og effektiv kritik. Denne har tydeligvis ikke gjort indtryk på Hauge, som i alt fald har ladet sit manuskript trykke i en i essensen uændret form i *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* nr. 24 (s. 3-12).

Heri gør Hauge forholdet mellem teologi (eksemplificeret ved den samme Johannes Aagaard) og religionsvidenskab til genstand for nogle overvejelser, der munder ud i, at religionsvidenskaben bør lade sig transformere til en art teologi. I Hauges artikel har vi altså allerede et indlæg i dén drøftelse af forholdet mellem de to fag ved Det Teologiske Fakultet i Aarhus, som Dekan Peter Widmann for nylig har lagt op til. I min replik til Hans Hauge vil jeg derfor forsøge at formulere mit svar på en sådan måde, at det ved siden af debatten med Hauge også kan indgå i denne drøftelse.

Som nævnt, er det Hauges hovedpointe, at religionsvidenskaben – hvis den følger Rothstein – står på et forældet videnskabsteoretisk grundlag. En moderne religionsvidenskab må være postmodernistisk og erkende, at der ingen forskel er mellem videnskab og religion, mellem beskrivelse og vurdering, mellem »uden for« og »inden for«, hvorfor videnskaben i dag må blive, hvad den i virkeligheden altid har været: relativistisk, subjektivistisk, »mytisk« og »religiøs«.

Debat

Personligt vedkender jeg mig gerne i en eller anden forstand at være »religiøs«, men min religion går ud på det modsatte af Hauges. Desuden er der den fordel ved min religion, at den accepterer et universelt sandhedsbegreb, en universel logik, et universelt begreb om rationalitet, universelle metoder, en universel moral og dermed universelt gyldige argumenter. Jeg er samtidig overbevist om, at Hauges ytringer er logisk og intellektuelt uholdbare, umulige i praktisk videnskab samt kulturelt og menneskeligt uantagelige. Det er således min »tro«, at vi ikke kan undvære videnskaben i dens klassiske græske og europæiske betydning, og at vi trods alle de fejltagelser, der er begået i dens navn, ikke har noget alternativt til den.

Alligevel skal Hauge have tak for sit provokerende indlæg, fordi det tvinger mig og andre til at overveje og afklare vore egne ideer og begreber om vort fag.

2. Hans Hauges postmodernistiske position

I artiklen betoner Hauge, at han »underviser i videnskabsteori«, og han fremlægger derefter i en let og underholdende form sit postmodernistiske program for en højst nødvendig modernisering af religionsvidenskaben. I sin aktuelle rothsteinske skikkelse – hvis den da virkelig står dér? – synes religionsvidenskaben at være hildet i den vildfarelse, at *videnskab* består i at forholde sig distanceret og kritisk analyserende til sit objekt.

Dette syn på videnskab er imidlertid endegyldigt passé, får vi at vide. Alle andre humanistiske fag og discipliner er forlængst nået frem til den postmodernistiske erkendelse, at videnskab i klassisk græsk og europæisk forstand er brudt sammen. Videnskaben, der hos grækerne begyndte som *logos*, der blev adskilt fra og sat ind i et kritisk opgør med *mythos*, er i vor oplyste tid endelig nået til erkendelse af den – åbenbart definitive – sandhed, der består i, at *logos* slet ikke *kan* skilles fra *mythos*. For »myte« betyder jo oprindeligt det samme som »logos«, nemlig »ord«. I virkeligheden er vi alle »indfanget« af myter.¹ Derfor er også al modernistisk »afmytologisering« ved nærmere eftertanke umulig. Vi ejer nemlig intet »ikke-mytisk metasprog«. På samme måde er tidligere tiders sondring mellem faktuelle og vurderende udsagn falsk. Alle udsagn er »værdiudsagn«. »Værdifrihed« findes ikke (som vi allerede lærte det i 1968). Vi kan ikke stå »oven over«, »uden for« eller »efter« vort objekt. Eller måske kan vi stå »oven over« eller

»uden for« det, men kun hvis vi vil lade os nøje med at »observere« og »klassificere«; vi må under ingen omstændigheder vurdere det eller »ændre« noget deri. Dog er i virkeligheden også sondringen mellem »inden for« og »uden for« falsk, helt på linje med de nævnte sondringer mellem »myte« og »videnskab« og »faktuelle« og »vurderende« udsagn. Og »eftertidens sted« er i alle tilfælde forældet. Det hører det 19. århundrede til med hele dette tragiske århundredes håbløse bagage af religionskritik, evolutionisme og fremskridtstro. Vi har alle »interesser« i vort objekt, fx »forståelse«, »religionskritik« eller »emancipation«. Men de sidste to interesser forudsætter, at religionerne er falske og forældede, og at »religionens tid er forbi«. Men det er, som vi i dag alle kan se, en grov fejltagelse. Peter Berger o.a. har rigtigt bemærket, at religionerne på ingen måde er forsvundet, men snarere i vækst. »Religionen er en konstant faktor«. Ifølge Hauge er hele »oplysningsprojektet« dermed slået fejl, og »det er slet ikke givet, at man kan prioritere videnskab over religion«. Vi har ikke længere (og har vel aldrig haft?) nogen videnskab, men kun »myter« og »religion«, og den gamle »neo-positivistiske« religionsvidenskab er i virkeligheden selv en »konstruktion« af samme art som dens egen opfattelse af religion som »konstruktion«.

Den rette religionsvidenskab finder Hauge i stedet i den nutidige postmodernistiske etnografi, som ikke »videnskabeligt« vil »voldtage« sit »objekt«. Den vil slet ikke »privilegere sin egen diskurs« og gøre sit emne til »objekt«, sådan som fx Edward Said har afsløret, at vestlige historikere gjorde »Orientens« til »objekt«, og som utallige eurocentrikere arrogant har taget sig kærligt af deres laverestående »objekter« uden for den europæiske kultur. I stedet bør religionsvidenskaben på en etisk ansvarlig måde træde i en »dialog« med sine »objekter«. Denne sandhed genfinder Hauge hos Grundtvig: sand »videnskabelig« forståelse kommer kun af »kærlighed« til og et positivt engagement i sin genstand. Derfor må den sande religionsvidenskab »elske« sit »objekt« og blive »religiøs«. Hauge definerer derfor religionsvidenskabens mål som det at »gøre« folk »religiøse« på samme måde, som han mener, at det er historievindenskabens mål at gøre folk »historiske«. På en lidt forvirrende måde gør Hauge endelig den militante kors- togsridder Johannes Aagaard til et forbillede for denne ireniske og »dialogiske« religionsvidenskab. Den postmodernistiske religionsvidenskab bør følgelig blive militant teologi!

Debat

Ifølge Hauge er tiden derfor nu inde til, at religionsvidenskaben kommer til fornuft. Den bør omsider – i realiteten som den sidste af alle de humane videnskaber – vende om og indse, at dette postmodernistiske paradigmeskifte er uomgængeligt. Gør den ikke det, vil den, i lighed med Mikael Rothstein, endegyldigt have anbragt sig selv på historiens bagperron. Den vil så have gjort sig selv til et »etnografisk« relikv, der for postmodernister som Hauge blot er et »interessant studieobjekt«.

3. Dette postmodernistiske program opløser sig selv

Havde jeg ikke både hørt foredraget og læst artiklen, ville jeg ikke have været sikker på, om Hauge virkelig mener alt dette alvorligt. Så ville jeg have været fristet til at tro, at Hauge, der ligesom sine teologiske meningsfæller ynder at gøre dygtigt grin med sine modstandere, i denne artikel blot forsøgte sig med en stor og langstrakt vittighed. Men ikke blot har jeg hørt og læst, hvad Hauge her har præsenteret. I dag kan man jo knap nok undgå både at læse Hauge og at høre ham i radioen, og det er altid det samme »evangelium«, han forkynder. Der kan derfor ingen tvivl være om, at Hauge virkelig mener, hvad han her har skrevet om sit syn på, hvad videnskab er. Jeg nærer derimod stor tvivl om, hvorvidt »videnskabsteoretikeren« Hauge har tænkt denne tankegang til ende og overvejet dens konsekvenser.

Efter sit væsen hævder postmodernismen, at enhver tænkning, teori og videnskab, der gør krav på universel gyldighed, efter marxismens (og andre store verdensanskuelsers) fald er umulig. Med deres fald er åbenbart samtidig alle andre universelle værdier og ideer brudt sammen. I stedet mener postmodernismen sig nødsaget til at falde tilbage på en rendyrket relativisme og subjektivism: alle teorier og fortolkninger er i princippet lige værdige og lige gyldige, for der findes ingen holdbare målestokke, ved hvilke deres sandhed kan afgøres. Dertil føjer Hauge, at eftersom *logos* ikke kan skilles fra *mythos*, eftersom videnskab ikke skilles fra religion, og eftersom dermed objektiv og universel sandhed ikke kan løsrives og skilles fra subjektive værdidomme, så er sandheden følgelig den, at vi ingen (universel og objektiv) videnskab har, men kun (subjektiv) »mytologi« og »religion«.

Men denne position er intellektuelt uholdbar. For det første fanges den af sin egen indbyggede »evolutionisme«. Trods al sin berettigede kritik af denne konception kan Hauge nemlig ikke selv komme fri af at tænke og tale

evolutionistisk: han og alle de øvrige postmodernistiske apostle er »nået frem« til lyset og sandheden, mens Rothstein og vi andre sækker »bagud« og ender med at blive efterladt i en »overhalet« position. Samtidig med sin ivrige afvisning af evolutionismen bliver Hauge således selv hængende deri.

For det andet fanges Hauge af det faktum, at han med al sin »religiøse kærlighed« til sit objekt samtidig gør Rothstein og den »neo-positivistiske« religionsvidenskab til – »objekt«. Det giver således sig selv at påpege, at Hauge i sin omgang med objektet »religionsvidenskaben« – i strid med sit eget program, men svarende til Aagaards – har objektiviseret denne selv-samme religionsvidenskab. På en – efter en postmodernistisk målestok – etisk upassende måde optræder han her »distanceret« og analyserende. Som han selv formulerer det: »Mit emne er her religionsvidenskaben betragtet udefra« (s. 3). Om han har haft i sinde at »voldtage« religionsvidenskabens jomfruelige skikkelse, kan jeg ikke afgøre, men det er i alt fald ikke lykkedes.

Disse modsigelser i Hagues tekst hænger for det tredje sammen med, at han med sin postmodernistiske position er fanget i et logisk dilemma. Trods sin udtalte relativisme gør postmodernismen selv krav på absolut og universel gyldighed, og dermed undergraver den naturligvis sig selv.

Dertil kommer for det fjerde det meget vigtige forhold, at den postmodernistiske position er uanvendelig i praktisk videnskab. For sagen er, at videnskaberne trods al postmodernistisk snak og propaganda fortsætter med – og ikke kan lade være med at fortsætte med – at praktisere de gode gamle, velprøvede videnskabelige dyder, uanset hvor mange gange disse forsøges manet i jorden som »neo-positivistiske«. Ikke blot Mikael Rothstein (og andre fossile »neo-positivister« som undertegnede), men al videnskab er i praksis ude af stand til at fungere uden et universelt sandheds- og rationalitetsbegreb, en universel logik og universelle metoder. *For på dette grundlag hviler al videnskabelig argumentation og kommunikation.* Endelig er Hagues position kulturelt og moralsk uantagelig, da vi heller ikke i vort almindelige menneskeliv kan leve uden disse ideer og idealer om universel rationalitet, sandhed, logik og moral.

Trods min naturlige angst for at blive spiddet af Hauge & co's universelle latterliggørelse – er latterliggørelsen ikke denne positions vigtigste »metode«? – melder jeg mig derfor til Rothsteins »neo-positivistiske« briga-

Debat

de. Jeg kan simpelthen ikke forestille mig en levedygtig og samfundsnyttig religionsvidenskab, der giver afkald på at sondre mellem *mythos* og *logos*, mellem vurdering og beskrivelse, mellem religion og videnskab. Og årsagen er *ikke* den, at jeg i mine »neo-positivistiske« vildfarelser bilder mig ind, at min videnskab intet har med myter, religion, værdier og moral at gøre. Det har den, naturligvis, eftersom den drives af og med mit lidenskabeligt engagerede og højest personlige »jeg«.² Nej, årsagen er, at det ville være en fatal kortslutning, om vi på grundlag af denne »sandhed« ville slutte, at så er der i videnskaben intet andet end dette subjektive engagement. Det er ganske vist Hauges opfattelse, men i virkelighedens verden er det ikke tilfældet. Her er der faktisk adskillige andre faktorer i den videnskabelige praksis, nemlig *objekt, sandhed, rationalitet, logik, metoder og »intersubjektiv« dialog og debat.*

Mit afgørende spørgsmål til Hans Hauge er derfor: vil du virkelig undvære disse universelt korrigerende elementer i den videnskabelige praksis? Hvis du ikke vil – og hvem vil egentlig det? – så tvinges du til at erkende og acceptere, at videnskab altså ikke kun er »religion«, *mythos* og subjektiv vilkårlighed. – Og hvor er så din postmodernisme henne?

Vi trænger altså *ikke* til noget postmodernistisk paradigmeskifte i religionsvidenskaben. Postmodernismen betragter jeg som en række kortslutninger, der er stykket sammen til et »ideologisk kompleks«, der er frembragt af det chok, som især marxismens fald hensatte mange af os i. Som videnskabsteori er den imidlertid både tynd og farlig, og som sådan vil den blot skaffe os endnu flere problemer på halsen end dem, vi allerede har. Lad os derfor betragte postmodernismen som det, den for en historisk betragtning allerede har vist sig at være: en tidsbunden ideologi, som i dag allerede er ved at være fortid.

4. Kritisk religionsvidenskab

Men hvad skal vi så gribe til som grundlag for vort fag? Efter min opfattelse bør vi vedkende os vor gode gamle nedarvede *kritiske* religionsvidenskab, men gå den efter i sømmene og revidere den, hvor det er nødvendigt. I det følgende gives et par antydninger i den retning.

Det siger sig selv, at alle tænkelige rester af falsk »ideologisk« evolutionisme, eurocentrisme og fremskridtstro skal luges ud af religionsvidenskaben

og kastes bort. Dette indebærer imidlertid ikke, at vi kan undvære al tale om »evolution«; uanset hvor ubehageligt det kan være, så er »evolution« en del af vor virkelighed. »Evolution« er der stadig tale om i biologien, og vi kan heller ikke undvære begrebet »evolution« som et komparativt begreb, som dog, vel at mærke, ikke behøver at implicere værdidomme.

Den nævnte revision implicerer heller ikke, at vi kan undvære erkendelsen af, at det er Grækenland og Europa – og ikke alle mulige andre kulturer – der har skænket os det moderne holdbare begreb om »videnskab«. Også dette er et faktum, som vi må komme til rette med uden at blive hængende i falsk eurocentrisme.

Samtidig kan der måske være grund til at betone, at »afmytologisering« ikke nødvendigvis hører til religionsvidenskabens projekt, men at den måske kan være nødvendig, dersom vi vil forsøge at begribe de menneskelige og eksistentielle situationer i og bag ved myter og riter.

Religion af enhver afskygning – inklusive uoverskuelige mængder af okkultisme og obskurantisme – er ganske rigtigt i eksplosiv vækst i disse år. Men dette er en udvikling, som man i sin begejstring ikke uden videre bør vurdere positivt. Og der er slet ingen grund til i stil med Hauge uden videre at kapitulere for denne udvikling. Hvad der i denne nye situation er brug for, er ikke »religiøs forståelse« og omklamring, men kritisk analyse og teori. Religionerne bringer ikke kun mennesker godt, men også masser af ulykker, som vi alle ved. Heroverfor vil en postmodernistisk religionsvidenskab med et »religiøst« program være magtesløs. En sammenblanding af »inden for« og »uden for«, af faktuelle og vurderende udsagn, af *mythos* og *logos* samt af »religion« og »videnskab« kan her være både farlig og fatal. Her er der i stedet brug for solid distanceret analyse og teoretiske forklaringer samt decideret *kritik* (i visse tilfælde gerne sammen med Aagaard). Her har vi stadig brug for hele det klassiske »oplysningsprojekt«.

Derfor kan vi erkende, at »videnskab« nok på sin vis er en »konstruktion«, men vi bør samtidig slå fast, at denne »konstruktion« er af en ganske anden art og på et helt andet niveau end de »konstruktioner«, som vi møder i religionernes verden. Hauges sammenblanding af disse to »konstruktioner« fører os ikke frem til klarere erkendelse, men kun tilbage mod tågerne.

Min egen konklusion er derfor, at kritisk videnskab nødig skulle dø sammen med marxismen (helt bortset fra, at man heller ikke skal sammen-

Debat

blande de kommunistiske regimers fald og marxistisk ideologis sammenbrud med, at Marx' måde at tænke på dermed skulle have mistet sin betydning og sin kraft). Religionsvidenskaben har et videnskabeligt ansvar over for »sandheden« og et etisk ansvar over for både de religiøse og samfundet. Vi skal bevare »distancen« samtidig med, at vi vedkender os vort subjektive engagement og vort etiske ansvar. Den afgørende udfordring til en ajourført kritisk religionsvidenskab er derfor at arbejde for at holde denne vigtige balance.

5. Slutning

Offentliggørelsen af Hauges artikel er vel »timet«. Den rammer midt ind i en begyndende samtale på vort fakultet om forholdet mellem teologi og religionsvidenskab. Efter min mening kan den kommende drøftelse om denne vigtige sag imidlertid ikke finde nogen inspiration i Hauges »ideologi«. Den bør snarere tjene som et advarende spørgsmål: *kan teologi og/eller religionsvidenskab vedkende sig og leve med Hauges videnskabsbegreb?* Kan vi i det mindste ikke begynde med at slå fast, at en postmodernistisk videnskabs-teoretisk position i alt fald ikke er egnet som fælles grundlag for den kommende drøftelse? Den næste vigtige opgave bliver så at afklare, om teologi og religionsvidenskab kan enes om et andet begreb om »videnskab« – eller om de må udvikle hver sit.

Noter

1. Her går tankerne til Svend Bjerg, som i sin disputats *Den kristne grundfortælling* (1981) forsøgte at overbevise os om, at vi alle er »indfanget« af fortællinger. I Kirsten Niensens disputats søgte hun at bestemme billedsprogets kategori og funktion på en lignende måde. Svend Bjergs position har jeg kritiseret i artiklen »Historien og fortællingen«, *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 1, 1982, 39-61, og Kirstens Niensens i artiklen »Billedsproget – en ny udvej for teologien?«, *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 9, 1986, 77-84.
2. Herom mere udførligt i mine artikler »Hvad kan vi lære af Grønbech«, *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 13, 1988, 3-29, og »Mig og min forskning«, *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 14, 1989, 87-102.

Per Bilde

Lektor, dr.theol.

Institut for Religionsvidenskab

Aarhus Universitet